

כּוֹנֵן

בְּרָכָה רֵאשׁוֹנָה

בְּשִׁמּוֹנָה עֶשְׂרִי

כִּנּוּן בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה בְּשִׁמוּנָה עֲשִׂירָה

דְּבָרִים אֲחָדִים

התפלה היא מהמצוות העקרוניות המלוות את סדר יומו של האדם, עד כי הצורה הבסיסית ביותר של יהודי מתבטאת בשלוש תפלות ביום. והיא "העבודה" לפני ה' שנותנה בזמן שאין בית המקדש קיים, וכמו שאמר חכמינו ז"ל - **לֹא־הָיָה אֵת ?? אֱלֹהֵינוּ וְלַעֲבֹדוֹ כָּכָל לְבַבְנוּ - אִיזוֹ הָיָה עֲבֹדָה שְׁחִיא בְּלֵב הוּא אוֹמֵר זֶה תַּפְלָה** (תענית ב.). אך דא עקא, שבכדי לקיים מצוות התפלה כהלכתה צריך כוונה, ונפסק בטור ובשלחן ערוך (ארח חיים סימן קא) שאף שאין הכוונה מעכבת בכל הברכות, אבל בברכה ראשונה היא מעכבת, ומי שאינו מכוון **לֹא יֵצֵא יָדֵי חוּבָתוֹ**. ואף שלמעשה נקטו הפוסקים שם שלא לחזור ולהתפלל, אין זה אלא משום שאנו מניחים שגם בפעם השניה לא יכוון. והתוצאה העגומה היא שרבים אינם מקיימים כלל את המצוה והעבודה של תפלה.

לכאורה דומה כי הדבר קל ביותר להזהר בו, שהרי כל הנדרש לעכובא הוא רק הכוונה בברכה ראשונה, ובכך מרויח שיצא ידי חובת התפלה כלה, ואלו בלא זה הרי זה כאלו לא התפלל כלל. בואו חשבון: אם ברכה ראשונה בכוונה אורכת שתי דקות, **בשלוש התפלות מדבר בלש דקות ביום, ובדקות ספורות אלו קובע האדם את עצמו כיוצא בעבודה את ה'.** האין זה מחייב כל אדם לקבוע בנפשו החלטה איתנה לקיים על עצמו דבר קטן זה, ויהי מה.

ובפרט לעת קזאת אשר הצרות אופפות את הכלל ואת הפרט, וכלם זקוקים לרחמי שמים מרבים. רבים מבקשים לעצמם סגולות מסגולות שונות שאין ידוע מקורם, בעת שהם מדלגים על העצה המפרשת בתורה (דברים ד, ז) **כִּי מִי גוֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרִיבִים אֵלָיו כִּי אֱלֹהֵינוּ כָּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו**. וזו הסגולה המועילה ביותר, אלא שלשם כך נדרשת תפלה כהלכתה עם כוונה לכל הפחות בברכה ראשונה.

אולם נראה שאתה הסבות העקרויות להיעדר הכוונה בברכה ראשונה, טמונה בכך שרב האנשים אין יודעים בברור את פשטות תכן כוונת ברכה זו. והגם שפרוש המלים ידוע ומוכן לכל, שהרי הם לשון הקדש צחה וברורה, בכל זאת הלב (הרגש) רחוק מכוונת התפלה, משום שאין ידוע וברור לכל 'תכן' כללות הענין של הברכה ומשמעות כל פסקה שבה.

וזה הרי ברור לכל בר דעת, שכוונה אמיתית אין משמעותה שבשעה שהיא מוציא בפה את תבות התפלה הוא מעביר במחשבתו את מלות הבאור, כגון שבעת אמירת 'אלקי אברהם' מעביר במחשבתו את המלים 'האלקים שהשיג במיוחד על אברהם'. אלא תכלית ענין ה"כוונה" היא כפשוטה, כאדם המדבר עם רעהו, שהוא רוצה לבטא איזה דבר כגון שבח או בקשה, והרצון לבטא את תכן הדברים מביא אותו להוציא את התבות בשפתיו. הרי אומר: לא האמירה גוררת את הכוונה אלא הכוונה היא הגוררת את האמירה (ועין רבנו בחיי ויקרא כד, י, מובא באליה רבה ארח חיים סימן ה).

בכדי להגיע לכך אין די בסדור עם פרוש המלים, שכן כאמור מה שאינו נהיר לרבים הוא כללות תכן האמירה ומה מגמתה, אין מבינים את הקשר בין משפט אחד לרעהו, ומה טעם בחרו אנשי כנסת הגדולה דווקא בשבחים ויתורים אלו במקום זה. וזה הגורם שהלב רחוק מכוונת התפלה. ואין כל פלא שפעמים רבות שוכח האדם ומוציא עצמו בסוף התפלה כשלא כוון בברכת אבות. כי המוציא מפיו דברים והתכן אינו "מדבר אל לבו", הרי הוא צריך ממש לאנוס ולקפות עצמו במאמץ בכל פעם מחדש לכוון פרוש המלות, ולצמצם מחשבותיו בדבר שלבו רחוק ממנו.

העצה היא אפוא ללמד את באור 'משג' התפלה, וכאשר הדברים יהיו ברורים בלבו של האדם, ממילא יפנים אותם באופן שבכל אמירה ירגיש בטבעיות את כללות הכוונה. ולא שייכון בלבו "מלים", אלא שלפני התפלה כבר יהיה כל תכן הברכה פשוט ושוכן בלבו באופן טבעי. כמו כשאדם מדבר עם רעהו ומזכיר משגים מרובים, אזי מפיון שהם נהירים לו הרי באמירתו הוא מודע מיד לכללות המשמעות של המלה ברגע אחד, ועם קצת תשומת לב הכוונה תבוא מאליה, בלי להקדיש מאמץ מיוחד ובלי הארכה מיוחדת של משך התפלה.

אי לזאת ראינו לפנינו מצוה רבה להפיץ תמיצת באור כללי על ברכת אבות (מתוך ספר על כל סדר התפלה שברצוננו להוציא לאור בעזרת ה'), שביאר את עניני הברכה, מלקט מפיו ספרים ומפיו סופרים. וכאמור, לא באנו לפרש מלות הברכה, אלא הרחבנו בעמק תכן כל קטע לפתח פתחי דעת לפני המתפלל אשר יבין ויוסיף לקח, ואין זה פרוש שנתן לעין בו בעת התפלה, אלא יש ללמד ולשנן הענין בתמידות. **[ולנוחות הזכירה הדגשנו את עשר תמצית הדברים בכל קטע]**. כך שבשעת התפלה תעלה מאליה הכוונה הנרצית, וה' ישמע את תפלתנו ברחמים וברצון.

ענין הקדמת סדר השבחה לתפלה

במקרא (ברכות לב, א, עבודה זרה ג, ב) מבאר שהמעם שתקנו שלש ברכות ראשונות 'אבות' 'גבורות' ו'קדושת השם' בתחלת התפלה, הוא משום שצריך האדם לסדר שכחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך יתפלל על בקשותיו, ולמדו זאת מתפלת משה שאמר (דברים ג, כד) 'אדני אלקים אתה החזקת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה וגו', ואחר כך בפש 'אעברה נא ואראה את הארץ המובקת וגו'.

ונאמרו בזה כמה מעשים:

א. בפשטות, הענין בזה הוא הנהגה של כבוד ודרך ארץ, שבמסר נעסק בבקשותינו ובצרכי עצמנו נקדים לעסק בכבודו של מקום. ועוד שזה עצמו מחלקי עבודת ה' שבתפלה לברכו ולשבחו² על גדלו ומובו.

ב. אולם יש בכך ענין נוסף, כי תפלה נכונה היא כאשר האדם מוצי' לנגדו כמו חי שה' קרוב אליו ומאזין לתפלתו³, וכמו שאמרו: (סנהדרין כב, א) 'המתפלל צריך שיראה עצמו כאלו שכונה בנגדו שנאמר שויתי יי לנגדי תמיד'. ובגדי שיגיע האדם לקד מותו בקרה בהירה ובהתעוררות רגשי לבו ונפשו, אזי כשהוא משנה את ה' בנגדו, עליו לברר לעצמו לפני מי הוא עומד ולבטא במדויק את מלוא השגתו והפרכתו בשם באיזה אופן הוא משיג אותו, וכל עוד שאין הדבר מנגד לבו חסר בשלמות עמידתו נכח פני ה'.

ג. עוד בארו בזה שהשבחה בא בהזקק עצמי לבסס בקרבנו בלב שלם את ההשקפות היסודיות שעליהם מבססת עבודת התפלה, והם: שכל התקשה בחדס גמור מאת ה' האוהבנו ורוצה בטובתנו ומשגיח עלינו (אבות), ומתוך הקרה שהכל נתון בידו (גבורות), ושאין כח אחר לפעל אצלו מלבדו (קדושת השם).

שנזן השקפות אלו גם מועיל לקבלת התפלה ברוצון לפני ה', בכך שמופיעים את הבטחון בקבלת התפלה⁴. והוא מיסודות ענין התפלה ועבודת ה', שעל ידי הקרה עמקה בהשגחתו והתבוננות במדותיו פותחים שערי ברכה ושפע טוב, ומעוררים את מדת הרחמים. ובעין שאמר ה' למשה שבכל עת שישאל יזכיר את שלש עשרה מדות הרחמים ויעיל לעזר רחמים עליהם⁵, שכן רצון ה' שהנהגתו וגלוי שכינתו בארץ תהיה משפעת מופיעי התהלתונים ומתקף הכרתם.

1. ספרי וזאת הברכה פיסקא ב, ועיין ספרי בהעלותך מז.

2. עיין ברכות לא, א וברש"י שם ד"ה יכול, שברכות שבחו של מקום נקרא 'תפילה'.

3. עיין להלן בכוונת תיבת 'אתה' בהערה.

4. וכן כתב הספרונו על הפסוק (בראשית טז, יג) 'ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה א-ל-ראי - הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל, כי בזה יכיון המתפלל ל-ל יתברך, כענין שויתי ה' לנגדי תמיד.

5. הרשב"א בבאורי אגדות (מובא ב'הכותב' על עין יעקב ברכות לב, א), פירוש רבי יוסף קארו עה"ת שמות י, א. דרשות ר"י אבן שועב ואתחנן, עקידת יצחק שער נח, בית אלוקים שער התפילה פרק ב.

6. של"ה ראש השנה תורה אור אות טו, מהר"ל נתיב העבודה פרק יב. וכן כתב רבינו בחיי (דברים יא, יג) שכה השפעת התפילה תלויה בתוקף ההכרה שהכל תלוי בהשגחת ה', ועל האדם להאמין שבכח תפילתו יכול לשנות את הכל מעיקרו.

7. רבינו יונה ברכות בב, שו"ת הרשב"א חלק ה סימן נ', ספר החינוך מצוה תל, הר"י עראמה בעל 'עקידת יצחק' בסוף ספר 'חזות קשה'.

8. עיין באר הגולה למהר"ל הבאר הרביעי - 'כי הש"י נמצא אל האדם כמו שהאדם נמצא אצל הש"י וכו'.

בְּלִלּוֹת תְּכֵנָה שֶׁל בְּרֵכַת אֲבוֹת

בְּרָכָה זוֹ הַפּוֹתַחַת אֶת תְּפִלַּת הָעֲמִידָה, הַלָּקָה הֶרְאִשׁוֹן עוֹסֶקֶת בְּתַאֲרִיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמִשְׁמַשֶּׁת בְּפִתְיָהּ לְכָל שְׁמוֹנֶה עָשָׂר הַבְּרָכוֹת, וְהוּא כְּעִין שֵׁם וּמְלִכוֹת אֲרִיכְתָּא⁹. אוֹלָם יֵשׁ גַּם בִּנְגֻה פְּרָמִית לְבְּרֵכַת אֲבוֹת בְּשִׁלְעֻמָּה¹⁰, שֶׁהָאֵדָם בָּא לְכַמֹּא בַּה אֶת הַיָּחַם הַמִּיחָד וְהַשְׁנֵנָה הַמִּיחָדָת שֶׁיֵּשׁ לָעַם יִשְׂרָאֵל מֵאֵת ה', שֶׁדָּבָר זֶה הֵחֵל מִזְמַן הָאֲבוֹת¹¹.

כִּי יֵשׁ לְדַעַת שֶׁבְּחִירַת עַם יִשְׂרָאֵל וְהוֹיֹת ה' לָנוּ לְאֱלֹקִים, הוּא אֶחָד הַיְסוּדוֹת הָעֲקָרִיִּים בְּיוֹתֵר בְּעִבּוּדֵת ה'. וְכָל חֹבֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת הַמְּטַלֵּת עַל עַם יִשְׂרָאֵל, נֹכְעֶת רַק בְּשֵׁל בְּחִירָה זוֹ שֶׁבָּחַר בָּנוּ ה', שֶׁאֲנוּ נִהְיִינוּ לוֹ לְעַם וְהוּא אֱלֹקֵינוּ, וְכֵמוּ שֶׁפִּתַּח הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת 'אֲנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם'. וַיְדַבֵּר דְּבָרֵי הַבּוֹרִי (מֵאִמֵּר אֵל אוֹת כֹּז) שֶׁמוֹכִיחַ מִפְּסוּק זֶה שְׂוִיָּהּ הַסָּבֵב שֶׁרַק עִם יִשְׂרָאֵל נִתְחַיֵּב בְּכָל הַמִּצְוֹת, מִכֵּיִן שֶׁבָּכָף ה' עָשָׂה אוֹתָנוּ לְעַמוֹ.

דְּרָגָה מִיחָדָת זוֹ שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל בְּהַתְקַשְׁרוּתוֹ לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵשׁ לָהּ מִשְׁמַעוֹת מִיחָדָת לְעִנְיַן הַתְּפִלָּה, בְּכַתוּב (דְּבָרִים ד, ו): 'כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קְרִבִּים אֵלָיו כִּי אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֵלָיו'. וְלָכֵן בְּפִתְיָהּ הַתְּפִלָּה מְצִינִים בְּרָאשׁ וּבִקְרָאשׁוֹנָה אֶת הַתְּפִלָּה כִּי הוּא אֱלֹקֵינוּ הַקְּרוֹב אֵלֵינוּ, שֶׁעַל כֵּן אֲנוּ מִתְּפַלְלִים אֵלָיו וּמִבְּקָשִׁים מִמֶּנּוּ¹². וּבְתְּפִלָּתָנוּ אֲנוּ מְבִיְעִים אֶת הַתְּפִלָּה בְּכָף שֶׁה' יִתְבָּרַךְ אִף שֶׁקִּדְשָׁתוֹ נִשְׁבָּחָה בְּפִרוּמִים, מִנְּהִיג אֶת הָעוֹלָם בְּאֶפֶן נֹכַח וְשִׁכְנִיתוֹ בְּאֶרֶץ, וְהִרְוִהוּ עוֹמֵד לְנִגְדָנוּ קְשִׁיב וּמֵאֲזִין לְמִשְׁאָלוֹתֵינוּ וּבְקִשׁוֹתֵינוּ.

אֲדִנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ.

פְּסוּק הוּא (תְּהִלִּים נא, יז), וְתִקְנֵנוּ חֻכְמִים לְאִמְרוֹ לִפְנֵי הַתְּפִלָּה (בְּרָכוֹת ג, א), שֶׁבְּשִׁאֲנוּ בָאִים לְעֻמֵּד וְלִהְתְּפִלָּל לִפְנֵי ה', אֲנוּ צְרִיכִים לְבַקֵּשׁ תְּחִלָּה עַל דְּבָר זֶה עֲצֻמוֹ, שִׁיחִיָּה בְּאֶפְשָׁרוּתָנוּ לְהַתְּפַלֵּל לִפְנֵינוּ וּלְהִלָּל וְלִהְיוֹת הַתְּפִלָּה מִקְבֻּלָּת¹³, כִּי אִפְּלוּ לִפְתָּח אֶת פִּינוּ אֵינְנוּ יְכוּלִּים מְבִלִּי עֲוֹרָתוֹ.

עִנְיַן הַבְּרָכָה

הַמִּשְׁגַּב 'בְּרָכָה' אֵינוֹ כֵּמוֹ שְׁמוּעִים רַבִּים שֶׁהוּא כֵּמוֹ 'תּוֹדָה', שֶׁאֵם כֵּן הֵינּוּ צְרִיכִים לוֹמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ שְׂאֵתָה בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ', כֵּמוֹ בְּמוֹדִים, אֲלֵא כָּל הַבְּרָכוֹת (מִלְּבַד 'מוֹדִים' וְ'נֹדָה לָךְ') הֵם 'שִׁבְח', דְּהֵינּוּ אֲמִירָה שֶׁל הַתְּפַעֲלוֹת מְבֻדָּלָת ה', הַבָּאָה מִתּוֹךְ הַבְּרָה שֶׁהוּא בְּעַל הַפְּעֻלָּה הַמְעוֹרְרַת הַתְּפַעֲלוֹת. שְׁמִינִין שֶׁאֲנוּ רוֹאִים פְּעֻלָּה שֶׁל ה', אֲנוּ רוֹאִים בְּכָף הַתְּגִלּוֹת מְסֻמָּת שֶׁלוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁלְעִינֵינוּ מִתְּבַטָּאִת הוֹפְעָתוֹ בְּתוֹרַת 'בוֹרָא פְּרִי הָעֵץ', 'פּוֹסֵק עֲוִרִים', וְכֵן כָּל בְּרָכָה. וּמִכֵּיִן שֶׁאֲנוּ מְבִיְעִים בְּכָף שֶׁה' יִתְבָּרַךְ הוּא הַפּוֹעֵל, אֲנוּ מְשַׁבְּחִים וּמְבָרְכִים אֶת שְׁמוֹ אֲשֶׁר נִכָּר עֲתָה לְעִינֵינוּ. וְכֵמוֹ כֵּן בְּבְרֵכַת הַמִּצְוֹת מִתְּבַטָּאִת הוֹפְעָתוֹ בְּתוֹרַת מִצְוָה, וְכֵן בְּרָכוֹת הַבְּקִשׁוֹת שֶׁבְּתְּפִלָּה הֵם מִצַּד הוֹפְעָתוֹ שֶׁאֲנוּ מְשֻׁיִּים אוֹתוֹ לְנִגְדָנוּ בְּכֻזָּתָנוּ כְּמִי שֶׁעוֹשֶׂה אֶת מַה שֶׁבְּקִשְׁנוּ.

9. 'אלוקי אבותינו אלוקי אברהם וכו' הוא הרחבה של 'אלוקינו', וה'גדול הגבור והנורא' הוא במקום 'מלך העולם' באופן מפורט. וכאשר יבואר להלן.

10. וראיה לזה ממה שתיקנו בברכת מעין שבע בתחילה את ההקדמה 'ברוך אתה ה' וכו' אלוקי אברהם וכו', ואחר כך הזכירו את תוכן הברכה הראשונה בתמצית בתיבות בודדות, כמו בשאר הברכות 'מגן אבות בדברו, מחיה מתים במאמרו'.

11. בית אלוקים שער התפילה פרק ח.

12. ראה לעיל הערה 6

13. רבינו יונה ברכות ג, א, אבודרהם.

ברוך

בפרוש מלת 'ברוך'¹⁴, התקשו המפרשים¹⁵. יש שפרשו שהוא שבה או תאר להקדוש ברוך הוא שהוא מקור הברכות¹⁶, עוד יש פרוש ש'ברוך' היינו מהלל¹⁷, כלומר שעל ידי אמירתו אני עושהו מהלל¹⁸. ויש שפרשו על פי דרך הסוד שנקבץ לברך את ה' שיתפשט טובו לבריותיו¹⁹. ובשעת התפלה קשה לבנו במה בנות, ונראה העצה למזגם בבונה כללית שבה להביע שבה ומעלה מתוך רגש התפעלות.

אתה

אחד העניינים המיוחדים בנסח כל הברכות הוא, שאנו פונים אל הקדוש ברוך הוא בנזכר, בדרך שבה של מלך שאומרים שבה בפניו. ובמידה צריך האדם לבנו לזה בתפלת העמידה, שכל עניינה עמידה נכח ה' וישיבה בנגדו²⁰, כאמור. אמנם בהמשך הברכה לפעמים עוברים לדבר בלשון נסתה, ומעם לדבר באר בשו"ת הרשב"א (ח"ה סימן נב) שמתאר שבתאמת אין אנו משיגים את מהותו של הקדוש ברוך הוא, אך מצד שני אנו מרגישים ומשפילים בברור את נוכחותו על פן מתחלפת השתנתו בו מנוכח לנסתה.

וי

הבונה הפשטית של שם 'אדני', הוא 'אדון הכל', שזו התופעה הנלווה שאנו משיגים את ה', שהוא האדון והבעלים שלנו ושל כל הנבראים. וידעת השלחן ערוך וארח חיים סימן ה וכן דעת המקבילים צריך לבנו גם את השם בכתובתו 'הויה', שבתורה היא שהוא 'היה הנה ויהיה', כלומר שהוא הנה תמיד, מזהב המציאות, שאין מציאותו צריכה סבה קודמת לה, אלא הוא סבת כל התויות. ומפרש בתורה שזה הוא השם העקרי שנקרא בו הקדוש ברוך הוא²¹ בשמו הפרטי בכיכול, ומפאת יראת השם הנכבד, ומפאת עמק המושג המקביל בו, נרתעים אנו מקדשותו ואסור לנו להוציא אותו מפנינו, אלא מכבדים זאת בשם אדנות.

14. כל זה צריך הרחבה, ויבואר בעזרה ש"ת במסגרת הראויה.

15. כי אם נפרש שהוא כעין איהול ותפילה שאנו מברכים אותו שיתרבה ויתחזק ויהיה לו כל הברכות, כמו שמברכים אדם בשפע והצלחה, לכאורה יש בכך אף משום פזיות כבוד שהאדם מאחל ברכה לה' כביכול נזקק לברכתו, ספר החינוך מצוה תל

16. ספר החינוך שם, אבודרהם ברכות השחר, ספר העיקרים מאמר ב פרק כו.

17. בספרים מובא שזה הפירוש המורגל בפי ההמון, בסידורים עם עברי-טייטש מפרשים ברוך - 'גילויבט' דהיינו מהולל. וכן נראה דעת אברבנאל בראשית כז, וחוקני בראשית כד.

18. אבל אין הכוונה בזה על מה שתמיד הוא מהולל בפי כל, שזה נקרא 'מבורך' ולא 'ברוך'.

19. שו"ת הרשב"א ח"ה נ' - נא, רבינו בחיי דברים ח', בית אלוקים פרק כ, נפש החיים שער ב, חיי אדם הלכות ברכות סימן ו' בשם הגר"א. מאמרי אדמו"ר הזקן תק"ע מאמר 'עניני וסדר'.

20. וכמו שאמרו (סנהדרין כב, א) 'המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכנה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד'. וכתב ב'מסילת ישרים' (פרק ט) 'וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל, צריך שישתכל האדם ויתבונן היטב, וכו' שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו נורא ונותן עמו וכו', אמנם מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ושימת לב, יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר, איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן ומאווה הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו, כאשר ידבר איש אל רעהו, ורעהו מקשיב שומע אליו. וזה לשון 'החזון איש' (קובץ אגרות ח"א אגרת כ"ג) 'עבודה נאצלה בתפילה לצייר כמו חי איך שהקב"ה שומע את שיח שפתינו ומאזין הגיון הלב'.

21. (שמות ג, טו) 'ויאמר עוד אלוקים אל משה, כה תאמר אל בני ישראל יקו"ל אלוקי אבותיכם אלוקי אברהם וגו' שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר'.

אלהינו

הפנונה הפשטית של 'אלקים' היא שליט חזק כל יכול, – תפקיד בעל היכולת ובעל כל הכחות, אולם יש לדעת שבתורה 'אלקינו' יש פנונה נוספת על 'אלקים'²², והוא שהוא האלקים שלנו, של עם ישראל. ואף שהמשג האלקים הוא דבר כללי, נתן ליחסו לאמה אחת או לאדם פרטי, והמשמעות היא שהאלקים מעניק לו יחס מיוחד ומשגיח עליו כאלו הוא אלקים מיוחד לו. ולדבר זה וזה עם ישראל ש'האלקים הגדול והנורא בחר בנו להיות לו לעם סגולה, והוא נעשה לאלקינו המשגיח עלינו ודואג לנו באופן מיוחד. וכאמור, אנו מקדימים זאת כנמוק יסודי לתפלתנו שאנו מכירים שהקדוש ברוך הוא מתעניין ופועל ומתערב בכל אשר נעשה בארץ, ובהיותו אלקינו הוא קרוב אלינו ונזכר למולנו, קשוב לתפלתנו ומתחשב ברוצנו.

ואלהי אבותינו

ראשית הקשר המיוחד בין האלקים ועם ישראל, החל עוד מימי האבות, ומאז כבר נקרא שמו עליהם כאלהיהם המיוחד להם, דהיינו שזכו ליחס מיוחד והשגחה מיוחדת לשמרם ולהצליח דרכם. ואף שבכל התורה עקר ענין בחירת עם ישראל הוא מיציאת מצרים, שאז נתהוותה מציאות האמה, בהנהגה אלקית נפית גלויה, ורק אז נתנה להם התורה. וכמו שזכר בעשרת הדברות והרבה פעמים בתורה, כי יסוד וספת החובה לקיים התורה הוא מחמת יציאת מצרים. אולם לענין התפלה חוזרים לשרש אל האבות, והפירקה גם חותמת ב'מגן אברהם' ולא 'מגן עם ישראל'. **פי עצם הקשר והיחס וברית הידידות עם ה' – שהוא יהיה דואג ומשגיח עלינו ואנחנו נהיה עוסקים בעבודתו, דבר זה כבר היה אצל האבות במלואו²³,** והוא מה שאמרנו 'תפלות אבות תקנום' (ברכות כו, ב). שהאבות הם שפגשו את הדרך והמשיכו את הנהגת ה' בזה העולם והיותו קרוב לשועת הקוראים אליו²⁴.

ועוד יש לנו מנחה מיוחדת להזכיר את האבות, כדי שזכותם תסיע בעדנו שתפלתנו תתקבל. וזו אחת מדרכי התפלה לעורר זכות הקדמונים וברית האבות, לבקש שגם אם אין אנו ראויים שנקרא שם ה' עלינו ושתשמע תפלתנו מוצד עצמנו, באים אנו מוצד שהוא אלקי אבותינו, וזכותם תעמוד לנו, ואנו מוצאים שפכר יעקב אבינו הזכיר את אבותיו בתפלתו²⁵, וכן משה רבנו בתפלתו²⁶.

וכן כאשר יעקב אבינו בא לברך את בני יוסף, אמר (בראשית מו, טו) 'האלהים אשר התהלכתי אבתי לפניו אברהם ויצחק, האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה. ומפסוק זה יש לנו לקמדם את פרוש המשג 'אלקי אבותינו' שיש לו משמעות כפולה, הן ש'ה' השגיח והיטיב עם האבות, ועוד קלול בזה שהאבות עבדו את ה'

22 . וכמו שכתב הגר"א באדרת אליהו (פרשת דברים פסוק ה).

23 . כמו שכתב רש"י על הפסוק (שמות טו, ב) 'א-להי אבי' – לא אני תחילת הקדושה, אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי.

24 . והוה מה שאמרנו בגמרא (פסחים דף קז, ב, וברש"י על התורה) על הפסוק בפרשת לך לך (בראשית יב, ב): 'ואעשך לגוי גדול' – זהו שאומרים אלוהי אברהם. כי מה שאומרים בתפילה 'אלוקי אברהם' מובנו כאמור, שהאבות יסודו והמשיכו על ידי עבודתם את המציאות שה' קרוב לשמוע את תפילות ישראל. וזה נרמז בפסוק 'ואעשך לגוי גדול', דהיינו שזרע אברהם יגיע למדרגת 'כי מי גוי גדול אשר לו אלוהים קרובים וגו'.

25 . בראשית לב, י

26 . שמות לב, יג

והתחלכו לפניו²⁷. שכן אלו שני צדדים של אותו המטבע, האבות עבדו את ה' וה' השגיח עליהם, ושני הדברים פאחד הם המשמעות של 'אלקי אבותינו'.
עוד יש בזה ענין נסתר, שהאבות על ידי עבודתם ותקף הכרתם הם שעוררו והמשיכו את השראת השכינה בארץ, והביאו להנהגה אלקית יותר גלויה בעולם. וכמו שאמרו חכמינו ז"ל 'האבות הן הן המרפקה'²⁸. והם נחשבים פשוט והתחלה לכלל השתלשלות העולם²⁹.

א-להי אברהם. א-להי יצחק. וא-להי יעקב.

אנו מפרטים כל אחד מהאבות בפני עצמו, שכן כל אחד מהם זכה להשגחה ה' עליו בזכות עצמו, וכל אחד מצד עצמו היה בכוון להיות סבה שתהיה השגחה השכינה עליו ועל בני בניו. ולעם ישראל עומדת הזכות שכל שלשת האבות הגיעו לידי מדרגה זו. עוד מבאר בפפרים כי הזכרת שם ה' על האבות היא גם מקלל הקדמת סדר השבח, בלומר שבהזכרת שבה זה אנו מכונים את מבטנו ותפלתנו אל ה' כפי ההשגחה שהשיגו האבות במציאותו והנהגתו יתברך³⁰.

ובהיות שסגנון עבודתם של שלשת האבות ועמידתם נכה פני ה' היה שונה מאחד למשנהו, ומבין שאנו רוצים לקרא את שם ה' בשלמות, מכל צדי התאר שאנו משיגים בו, על פן אנו מציגים את ה' באלקי כל אב בפני עצמו, שכן כל אב השיג את ה' באופן נוסף. פידוע שאברהם השיג את מדת חסדו של הקדוש ברוך הוא, בכתוב 'תתן' – חסד לאברהם' (מכה ז, כ), ועבד את ה' במדת האהבה כאמור 'אברהם אהבי' (ישעיה מא, ח). ואלו יצחק עבד את ה' כפי הופעתו במדת הנבונה ועבודתו היתה בדרך של פחד, בכתוב 'פחד יצחק' (בראשית לא). ויעקב השיג את מדת הרקמים הממצעת, ועבד את ה' במדת האמת הממוננת, בכתוב 'תתן אמת ליעקב' (מכה שם).

האל

שליט חוק ותקופו³¹, והוא עצם השם ומקבר להקשוד התארים 'האל הגדול' וכו'.

27. אלא שביחס לעצמו לא רצה יעקב אבינו בענותנותו להזכיר זכותו ועבודתו, והזכיר את טובת ה' עמו. וכן אנו מוצאים עקרון זה בעת שאברהם השביע את אליעזר בפסוק (בראשית כד, ז) ה' א-להי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי וגו', הוא ישלח מלאכו לפניך, הזכיר את טובת ה' עמו, ואילו כאשר אליעזר סיפר זאת אמר (שם כד, מ) ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך. דהיינו שהזכיר את עבודת אברהם לפני ה'.

28. בראשית רבה מז, ו, ועיין עוד במדרש (שם רבה יט, ז) 'עמד אברהם והורידה וכו' עמד יצחק והורידה וכו'.

29. מהר"ל נתיב העבודה פרק י.

30. 'לפי שאין כל אדם יכול להשכיל מציאות מי שאינו גוף ולא כח בגוף, לכן תקנו כך שנבטל דעתנו לנגד דעתם ונאמרה בלשון שהוא ית' אמרו למשה במעמד הסנה 'אנכי אלוקי אברהם וגו' (דרשות רבינו יונה פרשת פקודי), ועיין מו"נ ח"ג נא, שו"ת הרשב"א ח"א סימן תכג, שיעורי דעת (טלז) ח"ג שיעור ג.

ויש להזכיר כן גם ממה שכתבו הראשונים (תוס' ברכות מ, ב ד"ה אמר, וראה להלן תירוצו של הרא"ש) שאף שכל ברכה צריכה הזכרת מלכות, 'אלוקי אברהם' הוא כמו 'מלכות', שאברהם המליך את הקב"ה על העולם. ומדבריהם עולה שכשאנו אומרים 'אלוקי אברהם', כוונתנו לתת שבה ותואר לה' כפי שאברהם השיג את מציאותו.

31. רמב"ן בראשית יז, א, אכן עורא שמות ג, ט.

הגדול³²

'גדול' משמעותו שפאָטער רואים את הגריאה, רואים את הופעת ה' באפן של התפשטות והטבה עד בלי גבול³³, והוא הנקרא 'מדת הקסד'. והוא כנגד מדתו של אברהם אבינו³⁴. וכן אמרו בתנא דבי אליהו זוטא (פרק כג) 'הגדול שגדלת על כל מעשה בראשית'.

הגבור

מלבד ראית טובו וחסדו, הרי באשר מתבוננים בגריאה נזכרים לחוש גם במדת שליטתו האדירה של הקדוש ברוך הוא בגריאה, והוא צדו השני של המטבע, שמתוך הגריאה עצמה משתקפת גם עוצמתו, בהתבוננות כיצד כל חלקי ההנהגה נתונים בידו, וכמו שפירט בכרפת 'אתה גבור', כיצד החיים והמנות הנפילה והסמיכה החלי והרפואה, הכל נתון בידו יתברך³⁵. ומבט זה המעורר רגשות פחד והרדה ובטול בלפי ה', הוא כנגד מדתו של יצחק אבינו.

והנורא

תאר זה שונה מגדול וגבור, כי גדול וגבור הם תארים המתארים את פעולותיו כפי אשר מופיע לפנינו, ואלו תאר 'הנורא' מתניחם לעצמות קדשתו, שהוא יתברך בעצמו נעלה ומרום מכל השנה, עד שנתקעים אנו מלחשבו בו ולהשיגו ובענין חתוב 'נורא תהלת'³⁶.

והנה התארים 'הגדול והגבור' אינם תלויים בהתייחסות הנבראים אליו, לעומת זאת 'נורא' הוא תאר הקשור בהתייחסות הנבראים אליו, שהוא כזה שהבריית נרתעים מקדשתו ומרומנותו. ולכן השנה זו שזכת דוקא לקרובים אליו ומתייחסים למציאותו. וזה הפעם ששכח זה מתניחם לבחינת יעקב אבינו³⁷, 'שה' כבר בחר בו ויש לו יחס אל ה', 'פי יעקב בחר לו יה' ישראל לסגלתו, ומצינו שיעקב אמר 'מה נורא המקום הזה' (בראשית כח).

32. בגמרא (ברכות לג, ב) מבואר שיסדו שבחים אלו על פי הפסוק שאמר משה (דברים י, יז) 'כי ה' א-להיכם הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים הא-ל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד'. ואין אנו רשאים להוסיף שבחים אחרים לשמו יתברך.

33. וכן איתא - 'את גדלך - זו מדת טובך שנאמר 'ועתה יגדל נא כח ה' (רש"י דברים ג, כד, ספרי פינחס ג). ועיין מהרש"א ו'תורת חיים' עבודה זרה ז, ב.

34. עיין רבינו בחיי (דברים י, יז) - 'הגדול - בחסד, הגבור - בדיו, והנורא - ברחמים. ואלה כלל המדות העליונות הנקראות אבות, שעליהן נאמר (בראשית רבה מז, ו) האבות הן הן המרכבה'. (ועיין 'שערי אורה' שער ה הספירה השישית).

35. ונכלל בזה מה שמטיב לצדיקים ומעניש לרשעים, והוא מה שאמרו בתנא דבי אליהו זוטא (פרק כג) 'הגדול שגדלת על כל מעשה בראשית, הגבור שאתה מתגבר להיפרע מעוברי רצונך'.

36. שמות טו, ו' וברש"י ואבן עזרא שם. ויש שמפרשים 'נורא' רק כפשוטו, יראוי המטיל מורא, ויש להוכיח שאינו כן, שהרי אמרו בגמרא (ברכות לג, ב) על אחד שרצה להוסיף שבחים בתפלתו אמר 'הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראוי החזק והאמין וכו'. הרי מוכח ש'נורא' הוא עניין אחר מ'יראוי'.

ולכן איתא ש'הנורא' מקביל לברכת 'אתה קדוש', שתוכנה עוסק בבחינה זו של קדושת השם שהוא בלתי מושג ואין כמותו, והיא מכוונת כנגד יעקב. (פרקי דר"א פ"ל ופ"ל, שכלי הלקט הלכות תפילה עניין יח בשם אגדה, שו"ת הרשב"א סימן תכד ח"ה סימן קטו, אבודרהם, רבינו בחיי דברים י, יז, סדר היום, גבורות ה' למחר"ל פרק מד).

37. עיין זוהר (ח"ב דף עח, ב): 'הנורא, דא יעקב'. ובתיקוני זוהר (דף קכג, א): 'א-ל הגדול מסטרא דגדולה, והגבור מסטרא דגבורה, והנורא מסטרא דעמודא דאמצעיאל'. ועיין שערי אורה (שם), פרי צדיק פרשת נח אות י.

א-ל עליון

עד כאן הנבדקה עוסקת בתארים³⁸, ומעתה מתחילים לפרט ביתר הרחבה את פעילות ה' יתברך, והוא הרחבה ופרוש על שלשת התארים שהוזכרו³⁹ – הא-ל הגדול, הגבור, והנורא: א-ל עליון הוא הרחבה של 'הא-ל', כלומר שליט חזק השולט על כל הכחות והוא מעליהם⁴⁰, והוא מתברר להמשך הדברים, א-ל עליון שגומל חסדים טובים⁴¹.

גומל חסדים טובים

ה' יתברך גומל עם כלל הנבראים חסדים טובים והוא מכלול הנביאות בלחץ על כל פרטיה. וכמו שכתוב 'עולם חסד יבנה' (תהלים פט), 'חסד יי מלכה הארץ' (שם לג). [וזה מקביל לתאר 'גדול' כנגד אברהם⁴², כנ"ל].

וקונה חבל

חבל שליו וקניו לו כי הוא ברא חבל⁴³. כלומר שמואותה פעולה של בריאת העולם, אנו משיגים שתי התיחסויות אל ה' יתברך: מצד אחד רואים בזה את מוכו והסדיו המרבים, ועל זה אומרים 'גומל חסדים טובים'. ומצד שני רואים בזה את עצם שליטתו שהחבל שליו ונתן בידו. [והוא מקביל לתאר 'הגבור'⁴⁴].

וזוכר חסדי אבות

בשבת זו, ובקישוף עד סוף הנבדקה, עוסקים ביהם מיוחד שמעניק ה' יתברך לעם ישראל, יחס שהחל מאז האבות. וזה אפן שלישי של גלוי והופעת ה' בעולם, שגבר בפעילותיו יחס מיוחד לקרובים אליו, כמו שכתוב (ישעיה מו, טו) 'אכן אתה א-ל מסתתר א-ל ה' ישראל מושיע'⁴⁵. [וכמו שנתבאר לעיל, יחס מיוחד זה מקביל לתאר 'נורא', אשר מתקנים על ידי אלו הנבראים הקרובים אליו אשר מתבוננים בנראות מציאותו יתברך שאין לה חקר].

שני השבחים 'גומל חסדים טובים, וקונה חבל', באים גם בהקדמה לזוהר חסדי אבות, כלומר שאף על פי שה' יתברך גומל חסדים טובים לכל העולם וכל העולם בשליטתו, עם כל זה יחד אלקותו והשגחתו על האבות וזרעם⁴⁶. בענין הפסוק (דברים י, יד-טו) 'הן לוי אלקיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה. רק באבתיך חשק יי לאהבה אותם ויבחר בזרעם אתריהם, בכם מבין העמים כיום הנה'. וזה תמצית המשג האלקי ישראל, שהוא מרכב משיני החלקים יחדו, שמוצד אחד הוא בעל הבח האלקי והיינו שהוא רב כח להיטיב והכל בשליטתו, ומצד שני הוא מעניק השגחה מיוחדת לעם ישראל.

38. הרא"ש (ברכות פרק ו סימן כג) כתב ש'הא-ל הגדול' הוא במקום 'מלכות' הנדרשת בכל ברכה, ולפי זה עד כאן הוא 'שם ומלכות' אריכתא, ורק מכאן ואילך מתחיל עצם הברכה. וכן מוכח גם ממה שהתירו (ברכות לג, ב) לומר 'שבחו של מקום' רק 'הגדול הגבור והנורא', הרי שמכאן ואילך הוא במשמעות שונה.

39. 'אבני אליהו' בסידור הגר"א 'אשי ישראל', לרבי אברהם בן הגר"א.

40. רמב"ן בראשית יד, יח.

41. שערי אורה (שם).

42. שערי אורה (שם).

43. רש"י בראשית יד, יט - 'קונה שמים וארץ - כמו עושה שמים וארץ ע"י עשייתו קנאן להיות שלו'.

44. אבני אליהו שם.

45. עיין פירוש רס"ג ישעיה שם, ורבינו יונה על הרי"ף ברכות (כא, א)

46. ספר המנהגות לרבינו אשר מלוניל.

באור המילים 'זוכר חסדי אבות', בפשטות היינו 'שה' יתברך וזכר את החסדים והמצוות שעשו האבות לפניו, וכמו שמצינו שפרת עמקם ברית לזכר את צדקתם לבניהם אחריתם. אמנם יש מפרשים שהפונה 'שה' וזכר את החסדים שעשה עם האבות, והיינו הרצון וההבטחה להיטיב עמכם, שגם זה נקרא 'חסד' כמו שכתוב (דברים ז, יב) 'זשמר וי אלוקה לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך'. וכן מצינו לשון זה ביחס לזכירה (תהלים צז) 'זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל'.

ומביא גואל לבני בניהם

פסקה זו באה להוסיף ענין חשוב, כי כבר נתבאר לעיל שעקר בחירת ה' בישראל היה בעת יציאת מצרים כאשר כבר היו לעם, ובכל זאת אנו מצינים בברכה זו את בחירת ה' באבות, כי כלפי עצם המלך ועבודת התפלה כבר התחיל חבל מהאבות. אלא שעם זאת, אנו רוצים לציין שאחר תקופת האבות וזה עם ישראל לתוספת מעלה בפשר עם ה' יתברך, דהיינו מאז יציאת מצרים שנעשינו לעם וזכינו להנהיגה אלקית על-מבטית, מה שעדיין לא היה בימי האבות. ועל כך אנו מוסיפים שלא זו בלבד שזוכר חסדי אבות, אלא גם זכינו לכך שהקדוש ברוך הוא מביא גואל לבני בניהם של האבות, וזה החל ביציאת מצרים על ידי הגואל משה רבינו⁴⁷, וימאז ואילך הוא ממיד דואג להם גם בדרגות גם על-טבעיות, וזה עמק המשמעות 'ומביא גואל', שלא זו בלבד שזוכר חסדי אבות ומנהיג אותם ממרום אלא הוא מביא להם גאולה וישועה נפית על ידי שלוחים ופעילות אלקיות בתוך העולם. וכן נכלל בזה הבטחת הגאולה לעתיד לבוא שגם בן תהיה על ידי גואל⁴⁸.

זוכר חסדי אבות – ומביא גואל לבני בניהם, למען שמו, באהבה.

'זוכר חסדי אבות לבניהם לנאדם, ואף אם תפח זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קים לעולם' (טור⁴⁹).

פסקה זו פוללת שלשה טרשים רבי עצמה שמנחים ביסוד המלך בין ה' יתברך ויבנות ישראל⁵⁰. והם: א. הברית והשכונת עם האבות. ב. למען שמו הגדול. ג. עצם הדבר שהם עמו. ויסוד הדבר מצינו בתפלת משה כאשר הוא ישראל אשר פרט שלשה יסודות אלו: (שמות לב, יא-יג) 'ויחל משה את פני וי אלוקי ואמר: א. למה וי יתרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול ויגד חוקה'. דהיינו שהם עמו משום שהוציאם ממצרים. ב. למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בחרים ולכלתם מעל פני האדמה ויגו'. דהיינו למען חלול השם. ג. 'זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך' ויגו'. בפשטות, ברית ושבועת האבות.

שלשת היסודות הללו הם אלו שאנו מצינים בתפלתנו בקצור נמרץ ונדרך התפלה שיתקנה בדרך של מועט המחזיק את המרוקח. א. 'זוכר חסדי אבות' – השכונת לאבות וזכותם. ב. 'למען שמו' – בין שעם ישראל

47. כן כתב באבודרהם וב'פירוש התפלות והברכות' לר"י בר יקר 'ומביא גואל' מוסב הן על גאולת מצרים והן על גאולת העתיד.

48. ואם הכוונה למשיח, יש כאן רמז למה שמבואר בספרים שדוד הוא 'רגל רביעי' במרכבה. (זוהר וירא צט, א, עיין רבינו בחיי בראשית לב, י, אמונה ובטחון לריב"ש פרק טו, ריקאנטי סוף פר' נח) ובהמשך להזכרת שלושת האבות בברכה זו.

49. אורח חיים הלכות תפלה סימן קיג. ובאור זרוע (ח"ב - הלכות ערב שבת סימן כג) ובראב"ה (ח"א - מסכת שבת סימן ריא) כתבו שזכות אבות תמה היינו שאינה עומדת מעצמה, אבל כשמוזכרין אותה עומדת.

50. עיין ספר העיקרים מאמר רביעי פרק מז.

קרויים על שמו, מפילא יש בהצלחתם כבוד ה', וכן להפך חס ושלום. ג. 'באהבה', כלומר מצד עצם הדבר שאנו עמו, הוא מחבב אותנו ודואג לנו. וכן אנו מציינים את שלשם בברכת אהבת עולם בשהרית (לפי נסח ספרד) בסדר הפוך: 'אהבת עולם אהבתנו' – 'באהבה', 'בעבור שמך הגדול' – 'למען שמו', 'בעבור אבותינו שבתוהו כד' – וזכר חסדי אבות'.⁵¹

מלך עוזר, ומושיע, ומגן:

ה' דואג לישראל בשלשה אפנים. המעלה ביותר הוא 'מגן',⁵² שבאשר זכאים לכך הוא מגן עלינו עד שאין הצרות מוגיעות אלינו כלל. דרנה פחותה מזו היא 'מושיע', שאף שלא היינו ראויים כל כך, וכבר נפלנו לתוך הצרה, בכל זאת הוא מושיע ומחלצנו ממנה. דרנה יותר פחותה היא באשר גם הישועה אינה מוגיעה לבדה, אלא האדם גם נזקק לפעל פעולות השתדלות להציל, אך גם אז ה' מסייע לו, וזהו 'עוזר'.⁵³

סבם כללות הפנה העקרית שיש לבין בברכה זו, הוא אפוא, שהאדם עומד לפני המלך ה' ואומר לפניו: אתה אללניו אלקי ישראל מיטיב ומשגיח עלינו מאז האבות ועד עתה.⁵⁴

ברוך אתה יי מגן אברהם.

ההתימה בכל ברכה היא תמצית הברכה פלה, וכאן מרכז כללות תכן ברכה זו, דהיינו שה' הוא אלקי ישראל⁵⁵ ומגן עלינו מאברהם ועד עתה. ובגמרא: (פסחים דף ק"ו, ב) 'ואעשך לגוי גדול, זהו שאומרים אלקי אברהם, ואברהם זהו שאומרים אלקי יצחק, ואברהם זהו שאומרים אלקי יעקב, וכול יהיו חותמין בכלל, תלמוד לומר ויהי ברכה, כך חותמין ואין חותמין בכלל'. כלומר שבתוך לשון הברכה הארצה מפרטים אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, כי כל אחד מהאבות היה סבה בפני עצמו שה' יבחר בו להיות לו לאלקים. אולם בסופו של דבר הסבה שעם ישראל הוא עם ה' היא מצד אברהם, שהוא כבר יסד מציאות זו ונקרא חבל על שמו. ולכן בהתימה התמצית היא שה' הוא מגן אברהם.

51. שלשה נימוקים אלו גם מוזכרים בתחילת פרשת וארא כשרשי יציאת מצרים. א. 'אני הו"ה'. וארא וגו' ושמי הו"ה לא נודעת להם'. – 'למען שמו'. ב. וגם הקומת את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען וגו' – ברית האבות. ג. 'וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל' – 'באהבה'. וכן בסוף פרשת התוכחה בפרשת בחוקות (ויקרא כו): א. 'זכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק וגו' – ברית האבות. ב. וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים – 'באהבה'. ג. 'אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לא-להים אני ה' – 'למען שמו' (עיי' רמב"ן שם).

52. והוא כסדר 'זו אף זו' – 'מלך עוזר', ולא זו בלבד, אלא אף 'מושיע', ולא זו בלבד אלא אף 'מגן'.

53. הגר"א. ואפשר להוסיף גם כנגד שלש תקופות בחיי עם ישראל. בניס פסח, מיציאת מצרים ואילך ובתקופת בית ראשון היה בחינת 'מגן', שה' הצילם בניסים נשגבים. בתקופת נס פורים כבר נכנסו לצרה וסכנה קיומית, ואז היה בחינת 'מושיע' שה' הצילם מצרתם. ובתקופת נס חנוכה כבר היו צריכים להילחם בעצמם והוא בחינת 'עוזר'.

54. ויש בזה תועלת למי שלא כיוון וזכר בסוף הברכה, לכל הפחות כיוון כוונה זו ויהיה בידו כוונת כללות הברכה.

55. כלומר שכונת התיבות הם בעצם 'מגן עם ישראל', רק שלעניין קשר התפילה, אנו נקראים 'אברהם'.

להערות: 053-3106174.

מומלץ לשמור בתוך הסידור או בתיק התפילין, מופץ לזיכוי הרבים, נא להפיץ בכל דרך.

אם הנכם מעריכים את חשיבותו ונחיצותו ומעוניינים להשתתף לזיכוי הרבים ולעי"נ, נא לפנות לטלפון הנ"ל.